STADSCURATORIUM AMSTERDAM
Aanvraag / Advies
2022

Titel:	Gedenkteken Woonoord Atatürk
Aanvrager:	Stichting Turks Onderwijs Centrum (STOC) (Via Stadsdeel Noord)
Datum adviesaanvraag:	8 december 2022
Datum advies (in te vullen door SCA)**:**	16-02-2023
Advies over:	Gedenkteken Woonoord Atatürk
Locatie:	Atatürk (hoek met Klaprozenweg), Amsterdam Noord

STADS
CURA
TORI
UM
X
X
X

AANVRAAG
In te vullen door aanvrager

STADS CURA TORI UM X X X

Titel Project:

Gedenkteken Woonoord Atatürk

Datum van aanvraag:

8 december 2022

Behandeling advies:

- ☐ Openbaar
- ☑ Vertrouwelijk

Locatie project:

Atatürk (hoek met Klaprozenweg), Amsterdam Noord

Gevraagd advies:

- ☐ over planvorming
- ☐ over mogelijke kunsttoepassing
- ☐ procesaanpak KIOR
- ☐ over selectie kunstenaars
- ☑ over ontwerp(en)
- ☐ over locatie kunstwerk
- ☐ over verplaatsing kunstwerk
- ☐ over behoud of verwijdering kunstwerk
- ☐ over schenking kunstwerk
- ☐ over mogelijk toevoeging aan arsenaal kunst in de openbare ruimte
- ☑ Anders, namelijk...

Dee aanpassing van het bestaande gedenkteken ten behoeve van het voormalige woonoord Atatürk kan gevoelig

Aanvrager:

- ☑ Gemeentelijke partij: Stadsdeel...

Stadsdeel Noord

- ☐ Gemeentelijke partij: Directie van...
- ☐ Gemeentelijke partij: CRK
- ☐ Externe partij: projectontwikkelaar
- ☐ Externe partij: kunstenaar
- ☐ Externe partij: bewoner
- ☑ Anders, namelijk...

Externe partij STOC (Stichting Turks Onderwijs Centrum) is de aanvrager van de aanpassing.

AANVRAAG
In te vullen door aanvrager

STADS
CURA
TORI
UM
X
X
X

Projectomschrijving:

Achtergrond
Op de plek van het gedenkteken stond in de jaren '60 en '70 het woonoord Atatürk voor Turkse werknemers van de toentertijd bloeiende scheepswerf NDSM. In 1978 werd het, door M. Türkmen ontworpen monument, geplaatst. Behalve een herinnering aan het verblijf van Turkse arbeiders, gedenkt het ook de Turkse staatsman Kemal Atatürk. Vanwege zijn maatschappelijke prestaties wordt Atatürk gezien als één van de grootste leiders van de 20e eeuw. Hij voerde versneld en op grote schaal progressieve hervormingen door die Turkije moesten moderniseren tot een seculiere staat. Daar staat tegenover dat het doorvoeren van deze hervormingen op een wijze gebeurde die door sommigen als autoritair werd ervaren, waarbij weinig ruimte was voor critici.

Eigenaarschap en onderhoud
Onduidelijk is wie destijds het initiatief heeft genomen voor het gedenkteken maar wel staat vast dat het eigendom is van de Gemeente Amsterdam. Beheer is in handen van de gemeentelijke directie V&OR, die ook functioneert als opdrachtgever voor het regelmatig onderhoud van het gedenkteken. Dit is uitbesteed aan de organisatie Kunstwacht.

In 2017 heeft de Amsterdamse stichting STOC een verzoek ingediend het monument in eigendom te krijgen. STOC houdt zich bezig met de verbetering van opvoeding en onderwijs aan kinderen met een niet-westerse achtergrond en heeft als doel participatie, integratie en emancipatie te bevorderen. Het verzoek is destijds afgewezen maar wel heeft de organisatie toestemming gekregen kleine onderhouds- en schoonmaakwerkzaamheden uit te voeren. STOC zou nu graag een aantal aanpassingen aan het gedenkteken willen realiseren.

Aanpassing gedenkteken
Zoals blijkt uit bijgevoegde bijlage, betekent de ingreep die STOC voor ogen heeft een verandering van het aanzicht. Op dit moment bestaat het monument uit witte betonnen wanden rond een grijs centraal plateau en een grijs plakkaat. In het beoogde ontwerp zou tegen de wand een donkere natuurstenen plaat worden bevestigd met in goudkleur gegraveerde inscripties. Het lettertype is hier groter ten opzichte van het huidige ontwerp om de leesbaarheid te verhogen. Naast de teksten, die verwijzen naar de geschiedenis van het woonoord op deze plek en een citaat van Atatürk, is de grootste verandering een beeltenis van Kemal Atatürk. Hoewel het voorgestelde ontwerp redelijk dicht bij het origineel blijft, komt de nadruk hier meer te liggen op de persoon Atatürk en minder op het woonoord.

Neem de volgende punten mee in de omschrijving (indien van toepassing):
- Beschrijving van het initiatief, project en/of het kunstwerk;
- De fase waarin het project/de adviesaanvraag zich bevindt;
- Achtergrond informatie en voorgeschiedenis proces
  (hoe is het initiatief, de opdracht en/of het kunstwerk tot stand gekomen;
- De beoogde of gehanteerde selectieprocedure die voor het project wordt/is aangehouden;
- Het contact met de kunstenaar en/of erven;
- De artistieke kwaliteit, onderhoud, (financiële) haalbaarheid, participatie & culturele codes.

AANVRAAG
In te vullen door aanvrager

STADS
CURA
TORI
UM
X
X
X

Projectomschrijving:

Mogelijk negatief advies
Uit een gesprek met de heer I. Ercan en mevrouw N. Yildirim van STOC kwam naar voren dat het gedenkteken door deze stichting en haar achterban vooral wordt gebruikt als plek om eer te bewijzen aan de staatsman Atatürk. Zo wordt op de locatie jaarlijks de sterfdag van Atatürk herdacht en een sport- en gezondheidsdag die door Atatürk is ingesteld.

Buiten het feit dat Kemal Atatürk niet onomstreden is geweest, kan een grotere nadruk op zijn persoon bij dit monument politiek gevoelig liggen. De toevoeging van de beeltenis van Atatürk zal dit mogelijk versterken. Aanhangers van de huidige Turkse president Erdogan zijn bijvoorbeeld over het algemeen geen bewonderaars van Atatürk en zijn regering probeert volgens sommigen diens erfenis van een seculiere staat terug te draaien naar een meer Islamitische staat. De meningen binnen de Turkse gemeenschap over Atatürk lopen dan ook sterk uiteen. Dit kwam ook tot uiting bij het gedenkteken, dat naar verluidt enige jaren geleden werd beschadigd/beklad. Het toevoegen van Atatürk's beeltenis verhoogt het risico dat dit opnieuw kan gebeuren. Het valt te verwachten dat de collega's van V&OR daarom negatief zullen adviseren over een eventuele aanpassing. Deze adviesaanvraag aan het Stadscuratorium is vooral gericht op de vraag of de aanpassing van het monument zoals beschreven en afgebeeld in de bijlagen bezwaarlijk is.

Neem de volgende punten mee in de omschrijving (indien van toepassing):
- Beschrijving van het initiatief, project en/of het kunstwerk;
- De fase waarin het project/de adviesaanvraag zich bevindt;
- Achtergrond informatie en voorgeschiedenis proces
  (hoe is het initiatief, de opdracht en/of het kunstwerk tot stand gekomen;
- De beoogde of gehanteerde selectieprocedure die voor het project wordt/is aangehouden;
- Het contact met de kunstenaar en/of erven;
- De artistieke kwaliteit, onderhoud, (financiële) haalbaarheid, participatie & culturele codes.

AANVRAAG

In te vullen door aanvrager

STADS
CURA
TORI
UM
X
X
X

Contactpersoon:

Naam:	Robin van der Velden
Functie:	Programmamanager Realisatie Stadsdeel Noord
Telefoon:	0622738840
E-mailadres:	r.van.der.velden@amsterdam.nl

Bijlagen

Bijlagen en benodigde extra info graag samenvoegen in één
PDF-document en apart versturen naar contact@stadscuratorium.nl
Gebruik voor het PDF-document de volgende naamgeving: DATUMAANVRAAG(jaartal_maand_datum)_NAAMPROJECT

Verzoek ten behoeve van:

bijlagen:
- gemeente flap Noord Attaturk gedenkteken
- Ataturk herdenkteken ontwerp STOC

ADVIES
In te vullen door SCA

STADS CURA TORI UM X X X

Samenvatting projectomschrijving:

In 1964 sloot Nederland een officiële wervingsovereenkomst met Turkije. Werkgevers moesten zorgen voor huisvesting en daarom werd omstreeks 1965 aan de Klaprozenweg in Amsterdam-Noord woonoord Atatürk gebouwd voor de Turkse arbeiders, die bij de bouwbedrijven Indeco-Coignet en Intervam kwamen werken. Later woonden er vooral Turken die bij Nederlandse Dok en Scheepsbouw Maatschappij (NDSM) werkten. Het woonoord was vernoemd naar Kemal Atatürk, de grondlegger en eerste president van de Republiek Turkije. De buurtbewoners in Noord zeiden: 'het Turkendorp'. Woonoord Atatürk beschikte over 34 wooneenheden, die elk onderdak boden aan acht man. Elke wooneenheid had een woonkamer, twee slaapkamers, een wasruimte, een bergruimte en een toilet. Daarnaast waren er ook een administratiegebouw, een ziekenkamer, een opslagruimte, een keukengebouw, een recreatieruimte en een gebedsruimte aanwezig. Op de grote binnenplaats werd gevoetbald na de oprichting van het voetbalteam Ataspor in 1968. Ook oefenden de woonoord-bewoners er met fietsen. Het woonoord was tevens het centrum van de Turkse gemeenschap in Amsterdam. De filmavonden trokken ook Turken die elders in de stad leefden.
De aanduiding gastarbeiders laat zien hoe over hen gedacht werd. De Nederlandse regering en ook zij zelf gingen er van uit dat zij weer terug zouden keren naar Turkije. Er werd geen moeite gedaan de Turken vertrouwd te maken met de Nederlandse samenleving en hun vrouwen en kinderen bleven in Turkije. Tot onvrede van de bewoners waren de avondmaaltijden in het woonoord echter voornamelijk Nederlands. Ook met de Hollandse boterham met kaas tussen de middag waren ze niet gelukkig. Toen de enige Turkse kok in 1972 ontslagen werd, kwam er opstand. Uiteindelijk kwamen er kookplaten op de kamer en namen ze voortaan hun eigen middageten mee naar het werk.
Vanaf 1974 was een wervingsstop voor Turkije. De scheepsbouw en andere sectoren gingen achteruit en door de automatisering waren er minder arbeidskrachten nodig. In plaats van terug te gaan lieten veel Turken hun vrouw en kinderen overkomen uit Turkije. Ze vertrokken uit het woonoord. In 1978 werd woonoord Atatürk definitief opgeheven. Niet veel later werd de NDSM failliet verklaard.
Woonoord Atatürk werd afgebroken en op die plek verrees sociale woningbouw. Het kleine verbindingsstraatje tussen de Klaprozenweg en Strekkerweg kreeg de naam Atatürk. Op 27 augustus 1978 werd vlakbij het voormalige woonoord een sober monument onthuld. Het monument bevat twee tekstplaquettes in het Turks en Nederlands

hier stond het woonoord Atatürk
er woonden turken
eenheid en samenzijn heeft geluk gebracht
ter herinnering aan hen dit gedenkteken
1965-1978

VREDE IN HUIS
VREDE IN DE WERELD
K. Atatürk

Het monument is ontworpen is door M. Türkmen, die later teruggekeerde naar Turkije. In 1993 werd het monument beklad met racistische teksten "oprotten kankerturk" en "black back Amsterdam white" die snel verwijderd zijn. Inmiddels wordt het monument ook met enige regelmaat gebruikt om Kemal Atatürk te herdenken.

De organisatie SCOR heeft een verzoek ingediend om het monument te veranderen waarbij de nadruk meer komt te liggen op de persoon Atatürk en minder op het woonoord.

Bronnen:

Mila Ernst, Woonoord Atatürk in Noord, in Ons Amsterdam, 2002, nummer 52,

ADVIES
In te vullen door SCA

STADS CURA TORI UM X X X

Beoordeling

Het gedenkteken voor woonoord Atatürk is net zo sober als het woonoord zelf was. De stad Amsterdam mag de (onbekende) initiatiefnemers dankbaar zijn dat er dankzij hen een materieel overblijfsel is aan het woonoord dat zo'n belangrijke rol vervuld heeft in het beginjaren van de Turkse arbeidsmigratie. Het herinnert ook aan een periode dat de scheepsbouw nog een bloeiende bedrijfstak was in Amsterdam-Noord.

SCA adviseert tegen het veranderen van het monument. Door het toevoegen van de naam 'Amsterdam Atatürk monument' en Atatürks portret verdwijnt de eigenlijke reden voor het oprichten van het monument, namelijk het herdenken van het woonoord Atatürk.

Het verzoek tot verandering is wellicht mede te wijten aan de slechte informatie op de website Buitenkunst van de gemeente waar het monument 'Gedenkteken Ataturk' genoemd wordt (met foute spelling van de naam Atatürk) met de volgende tekst:
"Een koperen plaat met inscriptie vormt, tezamen met de verhoging van sierbeton ervoor, een sober gedenkteken. Op dezelfde plek stond in de jaren '60 en '70 een woonoord voor Turkse werknemers van de toentertijd bloeiende scheepswerf N.D.S.M. Behalve een herinnering aan hun verblijf, gedenkt het monument ook Kemal Atatürk (1880-1938). De naam van deze Turkse staatsman representeert zijn belang in de geschiedenis van het Turkse volk. Atatürk betekent 'Vader der Turken'. De koperen plaat vermeldt een Nederlandse en een Turkse tekst met de boodschap: 'Vrede in huis, vrede in de wereld.'

Doordat het monument hier 'Gedenkteken Ataturk' heet en door de zin 'Behalve een herinnering aan hun verblijf, gedenkt het monument ook Kemal Atatürk' wordt gesuggereerd dat het (ook) een monument voor Atatürk is, terwijl de ontstaansgeschiedenis - opgericht op de plek en in het opheffingsjaar van woonoord Atatürk, alsmede de tekst op de plaquette voldoende indicatie zijn dat het een monument ter nagedachtenis aan het woonoord en zijn bewoners is. Helaas staat in de tekst op de website dus zelfs niet vermeld dat Atatürk de naam van het woonoord was.

Mocht er iets toegevoegd kunnen worden aan het monument dat lijkt het zinvoller om bijvoorbeeld ergens binnen de omheining foto's van het woonoord en zijn bewoners te plaatsen om deze inmiddels nagenoeg vergeten geschiedenis zichtbaarder te maken. (zie bijlages)

Wij adviseren om de naam van het monument te veranderen in Gedenkteken Woonoord Atatürk.

Voor de tekst doen we de volgende suggestie:

Het gedenkteken voor het woonoord Atatürk is net zo sober als het woonoord zelf was. In 1965 verrees aan de Klaprozenweg een woonoord voor Turkse mannen, die hierheen gehaald waren vanwege het tekort aan arbeidskrachten. De 'gastarbeiders', die werkten bij bouwbedrijven en bij scheepsbouwmaatschappij NDSM, zouden hier tijdelijk zijn. Hun woonoord was vernoemd naar Kemal Atatürk, de grondlegger van de Republiek Turkije. De 34 wooneenheden boden elk onderdak aan acht man. Ze sliepen met zijn vieren op één kamer. Een kok verzorgde de maaltijden. Na protesten tegen het Nederlandse eten kwamen er kookplaten op de kamers, zodat ze hun eigen maaltijden konden bereiden.
Woonoord Atatürk was in de jaren zestig en zeventig het centrum van de Amsterdams-Turkse migrantengemeenschap. De bewoners richten hun eigen voetbalteam Ataspor op, ze oefenden met fietsen en op zaterdag waren er filmvoorstellingen en feesten, waar ook Turken uit de rest van de stad kwamen. Op vrijdag was de kantine gebedsruimte.
In 1974 kwam er een wervingsstop voor Turkse arbeiders. De scheepsbouw en andere sectoren gingen achteruit. In plaats van terug te gaan lieten veel Turken hun vrouw en kinderen overkomen. Ze vertrokken uit het woonoord, dat in 1978 definitief werd opgeheven. Niets veel later ging de NDSM failliet.
Woonoord Atatürk werd afgebroken en op die plek verrees sociale woningbouw. Het kleine verbindingsstraatje

ADVIES
In te vullen door SCA

STADS CURA TORI UM X X X

Resumé/conclusie

SCA adviseert tegen de verandering van het monument, omdat dat geen recht doet aan de oorspronkelijke intentie en betekenis van het gedenkteken, namelijk een gedenkteken voor het woonoord Atatürk en de bewoners. We adviseren met klem om op de website de naam van het gedenkteken te veranderen in Gedenkteken Woonoord Atatürk. In het advies hebben we een voorstel gedaan voor een nieuwe tekst voor de website die wel een juiste weergave geeft van achtergrond van de oprichting van het gedenkteken.
Het stadsdeel zou kunnen overwegen om in de buurt van het gedenkteken een toelichtend bord te plaatsen met enkele foto's van het woonoord.

Disclaimer SCA
Hoewel aan alle beschikbaar gestelde informatie en SCA advisering de grootst mogelijke aandacht en zorg is besteed, kunnen er geen rechten aan dit advies worden ontleend.